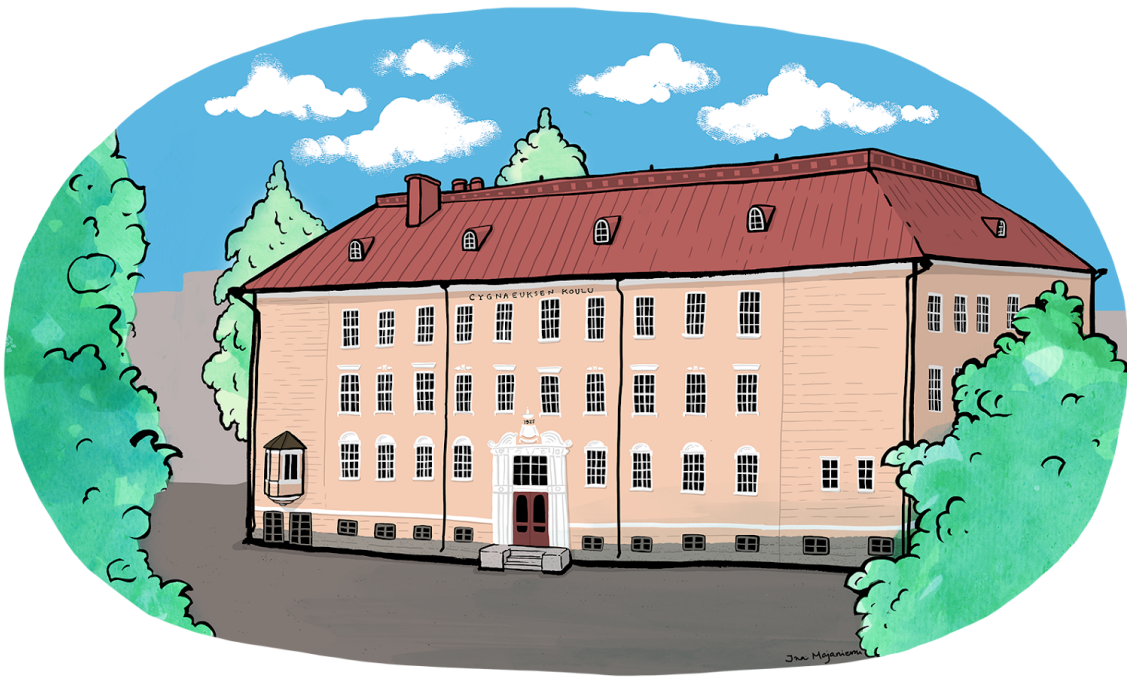

Cygnaeuksen koulu seisoo esikuvansa ajattelun kalliolla

fm Sini Kuha

kannen kuva: Ina Majaniemi

2025

Kuinka Uno Cygnaeuksen unelma koko kansan koulusta saatiin päätökseen?

Vuonna 1863 Uno Cygnaeus (1810–1888) uskoi, että koulun tulisi kuulua jokaiselle lapselle, riippumatta siitä, oliko tämä rikas tai köyhä, kaupungista tai korpiseudulta. Hän haaveili yhteisestä kansakoulusta, jonka tehtävänä olisi sivistää koko kansa ja saattaa se lopulta kohti omaa kansallisvaltiota. Tämä ajatus ei ainoastaan perustunut pedagogisiin näkemyksiin, vaan se oli radikaali yhteiskunnallinen visio: tasa-arvo, jossa jokaisella Luojan luomalla oli oikeus tietoon ja osallisuuteen suomalaisuuteen perustuvassa omassa valtiossa.

1860-luvulla viritetyn kansakoulun rinnalle jäi kuitenkin elämään snellmanilainen ajatus siitä, että korkeampi koulutus kuuluu kyvykkäimmille ja niille, joiden palvelulle Suomen virkamiehistöllä on tarve. J.V. Snellman (1806–1881) oli 1800-luvun suomalaisuuden kehittäjä, joka rakensi sitkeillä uudistuksilla Suomea kohti uskottavaa omaa itsenäisyyttä ja sai Suomelle esimerkiksi oman markan ja suomen kielen aseman kohenemisen. Koko kansan sivistämisen tarpeeseen, saatika hyödyllisyyteen hän ei kuitenkaan uskonut.

Askel kerrallaan koulutus yleistyi: ensin kuntauudistus lisäsi koulujen määrää 1800-luvun lopussa ja sitten Suomen itsenäistyminen vauhditti oman kansakunnan lakien ja oppivelvollisuuden säätämistä. Vihdoin 1970-luvun taitteessa koko kansan yhteinen peruskoulu toteutui, reilu sata vuotta kansakoulun aloittamisen jälkeen.

Miten kaikki Suomenniemen lapset saatiin kouluun?

Suomen itsenäisyyden vahvistuttua 1920-luvulla nousi esiin yhä painokkaammin ajatus siitä, että koulunkäynnin tulisi olla kaikkien lasten velvollisuus, ei vain mahdollisuus. Vuonna 1921 säädetty oppivelvollisuuslaki oli merkittävä virstanpylväs kohti kansan sivistyksen tasa-arvoa. Laki määräsi, että jokaisen seitsemän vuotta täyttäneen lapsen oli aloitettava koulunkäynti, ja että koulua tuli käydä vähintään kuusi vuotta.

Oppivelvollisuus oli valtava muutos maassa, jossa etenkin maaseudulla lasten koulunkäynti oli aiemmin riippunut perheen varallisuudesta, etäisyydestä kouluun ja työvoiman tarpeesta kotitalalla. Laki oli kuitenkin joustava kansakoulun perustamisessa maaseudulla, eikä kaikissa kunnissa ollut omaa kansakoulua vielä 1940-luvun alussakaan. Vielä sodan jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien (1945–1950) joukossa oli niitä, jotka kävivät vain kansakoulun jos sitäkään.

Oppivelvollisuuslain säätäminen oli monien yhteiskunnallisten ja poliittisten virtauksien yhteistulos eikä se perustunut vain pelkälle Cygnaeuksen sivistyksen visiolle. Mukana oli myös radikaalien punakapinallisten valvonta ja kurinpito. Suomessa koulutus nähtiin kolmen poliittisen suuntauksen linssien läpi.

- Sosialidemokraattinen työväenliike oli jo pitkään ajanut koulutuksen ulottamista myös köyhien ja työväenluokan lapsille
- Keskustalaiset maaseutupuolueet näkivät koulutuksen keinona tuoda tulevaisuutta syrjäseuduille
- Konservatiivinen oikeisto suhtautui uudistukseen osin varauksella, etenkin kustannusten ja perheiden autonomiaa korostavien näkemysten vuoksi.

Kuitenkin tarve rakentaa kansallista yhtenäisyyttä julman sisällissodan jälkeen loi poliittista painetta laajan koulutuksen järjestämiselle. Lopulta syntyi riittävä konsensus sille, että oppivelvollisuus nähtiin keinona tasoittaa luokkaeroja ja ehkäistä yhteiskunnallista levottomuutta.

Käytännön toteutus kohtasi monia haasteita. Kuntien piti rakentaa kouluverkko laajalle ja harvaan asutulle maaseudulle, ja opettajapula oli merkittävä. Silti laki käynnisti kehityskulun, jonka seurauksena lukutaito ja koulutustaso nousivat nopeasti koko maassa. Uno Cygnaeuksen ajatus koulusta kaikille sai vihdoinkin lainsäädännöllisen muodon, ja oppivelvollisuus loi perustan myöhemmille koulutusuudistuksille, mukaan lukien peruskoulujärjestelmän synty.

Laki oli enemmän kuin hallinnollinen päätös, sillä se tarkoitti lupautta siitä, että jokaisella suomalaisella lapsella olisi oikeus rakentaa tulevaisuuttaan tietoon ja oppimiseen nojaten. Laki oli askel eteenpäin kohti cygnaeuslaista sivistysihannetta.

Miten rinnakkaiskoulusta päästiin lopulta yhteen yhtenäiseen peruskouluun?

Vaikka Cygnaeuksen ehdottama yhtenäiskoulu torjuttiin 1800-luvun lopulla, se jäi elämään aatteena, joka linkittyi erityisesti vasemmiston maailmankuvaan. Sisällissota ja maailmansota hidastivat muutoksia, mutta yhtenäisen koulun ajatus tuli erityisen ajankohtaiseksi 1900-luvun puolivälissä, kun suomalainen yhteiskunta oli voimakkaassa muutoksessa. Maaseutu tyhjentyi, kaupungit kasvoivat ja uusi, teollistuva yhteiskunta tarvitsi koulutettua väestöä. Vanha rinnakkaiskoulujärjestelmä, jossa lapset jakautuivat kansakoulun ja oppikoulun välille neljän ensimmäisen opintovuoden jälkeen, ei enää vastannut tarpeita. Epätasa-arvo oli ilmeistä, ja paine muutokselle kasvoi.

1960-luvulle tultaessa Suomessa käytiin poliittinen kamppailu kahden koulutusvision välillä. Poliittista oikeistoa edustanut kokoomus ja muut konservatiiviset tahot halusivat säilyttää oppikoulujärjestelmän, jossa koulutus erotteli lapsia syntyperän, taloudellisen aseman ja kykyjen mukaan. Tämän näkemyksen taustalla vaikutti sääty-yhteiskunnan perintö, jossa koulu nähtiin ensisijaisesti yhteiskuntajärjestyksen ylläpitäjänä. Sitä vastoin vasemmistopuolueet, erityisesti Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) ja Suomen Kansan Demokraattinen Liitto (SKDL), edustivat sosiaalista oikeudenmukaisuutta korostavaa ajattelua. He katsoivat, että jokaisella lapsella oli oltava tasa-arvoinen mahdollisuus kouluttautua ja rakentaa parempi elämä.

Peruskoulu-uudistus, joka sai lainvoiman vuonna 1968, oli poliittisen tahtotilan ja yhteiskunnallisen paineen tulos. Uudistus ei olisi ollut mahdollinen ilman keskustapuolueen tukea, joka näki yhtenäiskoulun keinona elvyttää tyhjentyvää maaseutua. Vasemmiston periaatteellinen tasa-arvon ajatus ja keskustan käytännöllinen huoli maaseudun tulevaisuudesta löysivät yhteisen sävelen. Yhdessä nämä poliittiset liikkeet työnsivät eteenpäin uudistusta, joka romutti rinnakkaiskoulujärjestelmän ja loi perustan nykyiselle peruskoululle.

Uudistus kohtasi rajua vastustusta erityisesti yksityisten oppikoulujen ja poliittisen oikeiston suunnalta. Lehtien otsikot maalasivat synkkiä kuvia: "Peruskoulu tappaa kulttuurin" ja "Koulun työrauha kadonnut oppilaan tasa-arvon mukana". Vastustajat näkivät yhtenäiskoulun uhkana suomalaiselle sivistykselle, jopa eksistentiaalisena kriisinä. He pelkäsivät, että lahjakkuudet hukkuisivat massan keskelle ja että opettajien autonomia heikkenisi.

Miten peruskoulu-uudistus vaikutti koulunkäyntiin?

Peruskoulu-uudistus oli ennen kaikkea suuri hallinnollinen muutos, jonka keskeisenä tavoitteena oli yksinkertaistaa koululaitoksen rakennetta. Aiemman rinnakkaiskoulujärjestelmän tilalle tuli yhtenäinen peruskoulu, jolloin kuntien ei enää tarvinnut ylläpitää kahta erillistä koulutusjärjestelmää eli kansakoulua ja oppikoulua. Tämä yksinkertaistus helpotti opetuksen rahoitusta ja hallintoa erityisesti pienissä kunnissa ja syrjäseuduilla, joissa resurssit olivat rajallisia. Uudistus aloitettiin pohjoisesta, jossa kouluhallinto oli keveintä jo valmiiksi.

Uudistuksen myötä koulutuksen tasoa pystyttiin tasoittamaan, ja kaikkien lasten, asuinpaikasta tai vanhempien varallisuudesta riippumatta, tuli saada sama pohjakoulutus. Käytännössä muutos ei tapahtunut hetkessä. Opettajilta uudistus vaati uudenlaista koulutusta ja ajattelutavan muutosta. Opetussuunnitelmassa opettajan rooli muuttui tietoa jakavasta auktoriteetista oppilasta ohjaavaksi ja yksilöllisyyttä tukevaksi. Ryhmätyöt ja oppilaslähtöisyys alkoivat yleistyä luokahuoneissa, mutta monille opettajille nämä olivat uusia menetelmiä, jotka vaativat harjoittelua ja aikaa juurtuakseen käytäntöön. Uudet oppimiskäsitykset eivät siis mullistaneet koulun arkea kerralla, vaan muutos eteni vähitellen vuosien saatossa.

Jyväskylään peruskoulu-uudistus hiipi pienimmistä oppilaista alkaen vuodesta 1968 lähtien. Yksi näkyvimmistä muutoksista oppilaiden arjessa oli koulupäivien siirtyminen viisipäiväiseen viikkoon, mikä otettiin vastaan riemulla. Muutoin muutos näkyi arjessa aluksi vain vähän: opettajat säilyivät samoina, ja uudet pedagogiset menetelmät tulivat kouluihin hitaasti. Cygnaeuksen koulussa muutokset näkyivät muun muassa siinä, että koulussa toimi tarkkailuluokkia ja apuluokkia, mikä ilmensi uuden koulun sosiaalista tehtävää. Uudistukset kuitenkin lisäsivät levottomuutta, joka näkyi koulun arjessa. Se edisti omalta osaltaan koulun ja kodin välisen yhteistyön syntyä.

Peruskoulussa kielten opetus yhtenäistettiin: oppilaille tuli pakollisiksi ruotsi ja toinen vieras kieli, mikä laajensi oppilaiden tulevaisuuden mahdollisuuksia. Erityisesti ruotsin pakollisuus herätti ja herättää yhä keskustelua, mutta peruskoulun syntyäikana se nähtiin keinona taata kaikille kansalaisille yhdenvertaiset valmiudet – erityisesti, kun monet maaseudun perheet muuttivat siirtolaisina Ruotsiin paremman elämän toivossa. Uudistus ei siis ollut vain rakenneuudistus, vaan pitkä prosessi, joka muutti koulua sisältäpäin ja teki siitä aidosti koko kansan koulun.

Myhisisikö Cygnaeus nyt tyytyväisenä?

Uno Cygnaeuksen visio tasa-arvoisesta koulusta toteutui lopulta yli sata vuotta hänen ehdotuksensa jälkeen. Hän oli vakuuttunut siitä, että yhteinen koulu voisi nostaa kansan ylös köyhyydestä ja avata ovet sivistykseen. Vaikka hän ei saanut nähdä työnsä tulosta, hänen ajatuksensa muovasivat suomalaisen koulun perustan.

Pitkään koulutus toimi kristilliskansallisen arvopohjan perustalla ja monikulttuurisuudesta on puhuttu vasta viimeisten vuosikymmenien aikana. Cygnaeuksen nimikkokoulussa kansainvälistyminen oli 1990-luvulta alkaen konkreettista, kun Jyväskylän maahanmuuttajien opetus ja laajat kieliohjelmat tulivat osaksi koulun arkea ja myös kirjattua strategiaa. Cygnaeuksen koulu Jyväskylässä toimii vuodesta 2025 alkaen yksityisenä kristillisenä kouluna, mutta se on osa julkista koulutusjärjestelmää, eikä peri lukukausimaksuja. Siinäkin muodossaan koulu toteuttaa Cygnaeuksen alkuperäistä unelmaansa: koulua, joka on avoin kaikille.

Uno Cygnaeus ajatteli koululaitokselle kokonaisvaltaisen kasvatusvastuun. Hänen visionsa oli sisäoppilaitos, jossa opettajat eivät vain opettaneet, vaan myös kasvattivat lapsia kuin omiaan. Hänen aikanaan opettajan rooli kansankynttilänä sisälsi moraalisen ja hengellisen ohjauksen, ja koulun nähtiin täydentävän kodin kasvatusta tai korvaavan sen puutteet. Nykyinen käsitys vanhemman ja lapsen erityisestä tunnesuhteesta ei tue ajatusta lapsen asumisesta koulun yhteydessä tai kasvatuksen irrottamisesta perheestä. Silti kouluilta odotetaan tukea ja läsnäoloa vanhemmuuden rinnalle. Kasvatuksen vastuuta on näin siirretty takaisin koululle, vaikka Cygnaeuksen kaltaista sisäoppilaitosmallia ei enää pidetäkään toimivana.

Cygnaeuksen tarina on osoitus siitä, että yhteiskunnalliset unelmat voivat elää yli sukupolvien. Hänen näkemyksensä koulutuksen roolista sosiaalisen oikeudenmukaisuuden välineenä ei jäänyt historian alaviitteeksi. Se tuli osaksi kansallista kertomusta, joka rakentui yhteisistä arvoista: yhdenvertaisuudesta, koulutuksesta ja sivistyksestä. Tänäkin päivänä suomalainen peruskoulu kantaa mukanaan hänen ajatustaan siitä, että sivistys kuuluu kaikille eikä vain harvoille ja niille, jotka ovat onnekkaimpia.

Lähteitä:

Teksti perustuu cygnaeus.fi-sivuston artikkeleille ja historiakirjoituksille.